

ÜNİVERSİTE-TEMELLİ BİR OTİZM ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİNİN İNCELENMESİ Yeşim GÜLEÇ-ASLAN

ÖZET

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) tanılı bireylere nitelikli ve bilimsel dayanaklı eğitim hizmetlerinin sunulmasıyla, bu bireylerde önemli gelişmeler görülmektedir. Son yıllarda farklı disiplinlerden uzmanların bir arada çalıştığı ve kuramsal çalışmalarla uygulamanın iç içe yürütülmesine olanak sağlayan üniversite-temelli OSB uygulama ve araştırma merkezlerinin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletlerindeki üniversite temelli bir otizm merkezinde gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, üniversite temelli bir otizm eğitim ve araştırma merkezinin işleyiş sürecinin niteliksel olarak incelenerek, Türkiye’de OSB alanında bir üniversite modeli geliştirmeye dönük öneriler sunulmasıdır. Nitel araştırma yöntemlerinden vaka çalışması ile yürütülen çalışmanın katılımcıları (N=10), merkezin ilgili kliniklerindeki tüm klinik koordinatörleri (N=3) ve eğitim danışmanlardır (N=7). Veriler, gözlem, toplantı notları, araştırmacı günlüğü ve doküman incelemesi ile toplanmıştır ve nitel veriler, betimsel olarak raporlaştırılmıştır. Bulgular, merkezde üniversite personeli ve eğitimcilerin bir arada, farklı kliniklerde çeşitli hizmetler sunduğunu ve hizmetlerin bilimsel dayanaklı yöntemleri içeren uygulamalı davranış analizi (UDA) temelinde olduğunu göstermektedir. Bulgular, Türkiye’de üniversite temelli OSB merkezlerinin yaygınlaşması temelinde yorumlanarak, öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nitel çalışma, uygulamalı davranış analizi, üniversite temelli otizm eğitim araştırma merkezi

AN OVERVIEW OF A UNIVERSITY-BASED AUTISM RESEARCH AND INTERVENTION CENTER ABSTRACT

Significant development are seen in individuals with autism spectrum disorders (ASD), through the provision of qualified and scientifically based education services for them. In recent years, university-based ASD intervention and research centers have been starting to become widespread, allowing experts from different disciplines to work together and to carry out theoretical work and implementation. The purpose of this study conducted in university-based autism center in the United States, university-based autism training and analyzing qualitatively the functioning process of the research center, facing the recommendations to develop a university model in ASD in Turkey is presented. Participants (N = 10), all clinical coordinators (N = 3) and education counselors (N = 7) in the relevant clinics of the center were selected from the qualitative research methods. In this qualitative case study, the data were collected by observations, meeting notes, researcher’s diary and document review, and they were reported descriptively. The findings shows that university staff and educators in the center together provide various services in different clinics and the services are based on applied behavior analysis (UDA) which includes scientific based methods. The findings, the expansion of university-based centers in Turkey OSB interpreted on the basis of proposals have been made.

Keywords: Applied behavior analysis, qualitative study, university-based autism research and intervention center

Giriş

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), temel olarak sosyal-iletişim alanlarındaki güçlükler ve yineleyici davranışlarla ile kendini gösteren nöro-gelişimsel bir bozukluktur. Dil gelişiminde ve akran ilişkilerinde sorunlar gibi sosyal ve iletişim becerilerindeki güçlüklerin yanı sıra, OSB tanılı bireylerde çeşitli problem davranışların ve sıklıkla epilepsi gibi çeşitli nörolojik sorunların varlığı da söz konusudur (American Psychiatric Association, 2013). OSB olan bireylere yönelik ve özellikle uygulamalı davranış analizi gibi bilimsel dayanaklı yöntemlere dayalı özel eğitim uygulamaları OSB’li bireyler üzerinde olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, bilimsel dayanaklı yöntemlerle olumlu bir gelişmenin görülmediği bireylerde umut vaat eden yöntemlerin (gelişimsel-ilişki temelli yöntem, resim değiş-tokuş sistemi, zihin kuramı, vb.) kullanılması da önerilmektedir (Lovaas, 2003; NAC: Major, 2013; National Autism Center, 2009, 2015; Scheuermann, Webber, Boutot ve Goodwin, 2003). Ancak, bu yöntemlerin mesleki yeterlikleri olan uzmanlarca uygulanması, OSB’li bireylerin bunlardan faydalanarak gelişim göstermelerinde önemli bir faktördür. Bu doğrultuda, OSB’ye özgü mesleki yeterlikleri gelişmiş ve kuramsal çalışmaları uygulamaya aktarabilen uzmanların

yetiştirilmesi ve bu uzmanlarca yürütülen uygulamalar ile farklı disiplinlerden uzmanların bir arada çalışması konuları son yıllarda önem kazanmıştır (Constable, Grossi, Moniz ve Ryan, 2013; Mehrenberg, 2013; Scheuermann ve diğerleri, 2003).

Alanyazın incelendiğinde özellikle son yıllardafarklı disiplinlerden uzmanların birarada çalıştığı ve kuramsal çalışmalarla uygulamanın içiçe yürütülmesine olanak sağlayan üniversite-temelli OSB uygulama ve araştırma merkezilerin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu tür merkezlerde temel olarak OSB tanımlı birey ve ailelerine yönelik uygulama çalışmaları, bilimsel araştırmalar, uzman eğitimleri, lisans ve lisansüstü programlar ve uzaktan eğitim programları yürütülmektedir (Barnhil, Polloway ve Sumutka, 2011; Marder ve deBettencourt, 2012; Scheuermann ve diğerleri, 2003).

Bu çalışmada, OSB tanımlı birey ve ailelerine nitelikli özel eğitim sunmada önemli bir rolü olan üniversite-temelli otizm merkezlerinin gelişmesine yönelik Türkiye'deki girişimlere yol gösterebileceği düşüncesi ile, yurtdışındaki üniversite-temelli merkezlerden birisine gerçekleştirilen çalışma ziyaretindeki inceleme sonuçları yer almaktadır. Çalışma ziyaretinin gerçekleştirildiği merkez, Amerika Birleşik Devletlerindeki (ABD) bir üniversite bünyesinde yürütülen bir otizm merkezidir. Merkez, OSB tanımlı bireyleri, aileleri ve bu alanda çalışan uzmanlara yönelik alanyazında önerilen yöntemler (örneğin uygulamalı davranış analizi) doğrultusunda çalışmalar gerçekleştiren üniversite temelli bir kurumdur. Bu merkeze yönelik üç aylık bir çalışma ziyareti süresindeki incelemeler doğrultusunda gerçekleştirilenbu çalışmanın amacı, üniversite temelli bir OSB eğitim ve araştırma merkezinin işleyiş sürecinin incelenerek, Türkiye'de OSB alanında bir üniversite modeli geliştirmeye dönük önerilerin sunulmasıdır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırma soruları şu şekilde oluşmuştur:

Üniversite temelli bir OSB eğitim ve araştırma merkezinde;

- Üniversite ve merkez işbirliği nasıl yapılandırılmıştır ve bu işbirliği nasıl yürütülmektedir?
- Hangi hedef kitleye dönük, hangi bölümler bulunmaktadır?
- Hangi bilimsel dayanaklı yöntemler kullanılmaktadır?
- Karşılaşılan belli başlı sorunlar ve bu sorunlara yönelik geliştirilen çözüm önerileri nelerdir?

Bu araştırmanın; Türkiye'de OSB odaklı üniversite-temelli merkezlerinin kurulma ve yürütülmesi sürecine, OSB alanındaki uygulamalara ve ileri araştırmalara katkı getireceği beklenmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden vaka çalışması kullanılmıştır. Yöntem, bir programın uygulama ve işleyiş sürecinin incelenmesi, geliştirecek uygulamalar için önerilerin geliştirilmesi amaçları bağlamında önerilen ve yaygın olarak kullanılan bir araştırma türüdür (Baxter ve Jack, 2008).

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları (N=10), merkezin ilgili kliniklerindeki tüm klinik koordinatörleri(N=3) ve eğitim danışmanlardır (N=7). Katılımcıların sekizi kadın, ikisi ise erkektir. Araştırmanın katılımcısı üç koordinatörlerden iki tanesi dil ve öğrenme kliniği (language and learning clinic/LLC), bir tanesi ise ağır davranış sorunları (behavior treatment clinic/severe behavior day treatment clinic/SBC) kliniğinde görevlidir. Bu koordinatörler klinik psikoloji alanında doktora derecesine ve uygulamalı davranış analizi sertifikasına sahiptirler. Eğitim danışmanlarının ise yedi tanesi dil ve öğrenme kliniğinde ve üç tanesi ise ağır davranış sorunları kliniğinde çalışmaktadırlar. Bu katılımcılar doktora derecesi olan veya

doktora eğitimine devam eden, ayrıca uygulamalı davranış analizi sertifikası eğitimine devam eden uzmanlardır.

Araştırma etiği gereği katılımcılara takma adlar verilerek kimlikleri gizli tutulmuş ve gizlilik haklarına saygı gösterilmiştir (Bogdan ve Biklen, 1998).

Ortam ve Araçlar

Bu çalışma, ABD'deki bir üniversitedeki bir otizm merkezinde ve üniversitenin ilgili birimlerinde ilgili veri toplama araçlarıyla gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın amaçları doğrultusunda veriler şu nitel veri toplama amaçlarıyla toplanmıştır(Armstrong, Davis ve Paulson; 2011; Yıldırım ve Şimşek, 2008):

Gözlemler: Araştırmacı, merkezde OSB tanılı birey ve/veya aileleriyle gerçekleştirilen uygulamalara gözlemci olarak katılmıştır. Bu gözlemler haftada üç gün, merkez yetkililerince belirtilen saatlerde dil ve öğrenme kliniğinde, ağır davranış sorunları kliniğinde, yeme bozuklukları kliniğinde ve toplumsal otizm programında gerçekleştirilmiştir. Gözlemler, gözlem notları ile kayıt altına alınmıştır.

Toplantılar: Araştırmacı, klinik yöneticileri ve danışmanlarının her hafta gerçekleştirdikleri iki saatlik toplantılara katılmıştır. Bu toplantılarda araştırma konusu hakkında sorular sorarak, bilgiler edinmiştir. Toplantı süreci ve sonrasında toplantıya ilişkin tutanaklar yazılarak, toplantı verileri kayıt altına alınmıştır.

Araştırmacı günlüğü: Araştırmacı, kendi öznel görüşlerini ve izlenimlerini araştırmacı günlüğüne not etmiştir.

Doküman incelemesi: Araştırmacı üniversite ve merkezin uygulamalarına ilişkin dokümanları araştırma soruları doğrultusunda incelemiştir.

Verilerin Analizi

Veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Betimsel analizde amaç, verilerin sistematik ve bütüncül bir şekilde incelenip, özetlenmiş verilerin, doğrudan alıntılarla desteklenerek okuyucuya sunulmasıdır. Bu çalışmada da ham veriler incelenmiş ve bulgular araştırma amaçları bağlamında belirli başlıklar altında doğrudan alıntılarla ve alanyazın desteğiyle anlamlandırılıp, raporlaştırılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008)

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada geçerlik ve güvenirlilik için şu önlemler alınmıştır (Brantlinger, Jimenez, Klingner, Pugach ve Richardson, 2005): (a) Katılımcıların gizlilik haklarına saygı gösterilmiştir, (b) ham veriler ile bulgular arasındaki tutarlılık için bir uzmanın teyidi alınmıştır, (c) farklı veri toplama yöntemleri kullanılarak yöntem çeşitlemesi gerçekleştirilmiştir, (d) veri analizi ve tartışma alanyazın doğrultusunda yürütülerek verilerin alanyazınla tutarlılığı sağlanmıştır.

Bulgular

Araştırma sonucunda edinilen bulgular belirli temalar doğrultusunda sunulmuştur.

Üniversite Temelli Bir OSB Merkezindeki Eğitim ve Araştırma Hizmetleri ve İş Birliği

Merkezde gerçekleştirilen çalışmanın verileri doğrultusunda bulgular, bu merkezin ABD'deki en büyük otizm ve uygulama merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Merkez Atlanta Çocuk Sağlığına (Children's Healthcare of Atlanta) bağlı bir kuruluş olup, ilgili üniversitenin Tıp Fakültesi Pediatri Bölümü ile birlikte çalışmaktadır. Ayrıca, bu üniversitenin Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümüne bağlı bir başka Otizm Merkezide bulunmaktadır. Her iki merkez birbirleriyle işbirliği içinde çalışmalarını yürütmektedirler (*toplantılar, doküman incelemesi*).

Merkez, OSB alanında alanyazında önerilen yöntemler (örneğin uygulamalı davranış analizi) doğrultusunda çalışmalar gerçekleştiren üniversite temelli bir kurumdur. Merkez üniversiteye yakın bir bölgede, bağımsız bir binaya sahiptir. Binada; içinde grup eğitimi odası, bireysel eğitim odası ve tuvalet bulunan sınıflar, tıbbi birimler, araştırma birimleri, laboratuvarlar, ofisler, dinleme odaları, kütüphaneler, aile kütüphanesi ile oyun alanları bulunmaktadır. Bina dışında da oyun ve dinlenme alanları mevcuttur. Merkezdeki uzmanların üniversitede herhangi bir sorumlulukları (ders vermek, idari işler, vb.) bulunmamaktadır. Bazı klinik elemanları en fazla iki ders olacak şekilde doktora dersleri yürütmektedirler. Merkezin maaşlı çalışanlarının yanı sıra, pek çok yüksek lisans ve doktora öğrencisi doktora eğitimlerinin gereği olarak belirli bir süre bu merkezde çalışmalar yapmakla yükümlüdürler. Merkeze devam eden öğrenciler, üniversite bünyesindeki genel eğitim okullarına ya da diğer genel eğitim okullarına kaynaştırma eğitimine yönlendirilmektedirler ve bu öğrencilere kaynaştırma destek ekipleri tarafından destek hizmetleri sunulmaktadır. Merkezde üniversitenin öğretim elemanları tarafından OSB alanına yönelikaşığıda detayları bildirilen şu klinikler altında uygulama ve araştırma hizmetleri sürdürülmektedir. Her klinikte o kliniğin çalışanları hizmet vermekte olup, klinikler arası koordinasyon sağlanmaktadır. Bazı çocuklar aynı anda birkaç klinikte hizmet alabilmekte ya da bir klinikten diğerine yönlendirme yapılabilmektedir. Kliniklerde her uzman aynı programları, aynı yöntemleri, aynı değerlendirme sistemlerini, aynı veri kayıtlarını kullanmaktadır. Ayrıca, bu kayıtlar tüm çalışma kliniklerindeki uzmanların gerektiğinde görebileceği bilgisayar ağına işlenmektedir. Böylece, merkezde herkes aynı dili konuşabilmekte, hizmetler arasında eşgüdüm ve nitelik birliği sağlanmaktadır (*toplantılar, araştırmacı günlüğü*).

Tıbbi hizmetler ve tanı (medical services and diagnosis): Merkezde çocukların sağlık durumlarının takibine ve tanıya yönelik hizmetler de söz konusudur. Uzman doktorlar ve alan uzmanları tarafından ihtiyaca dönük olarak hizmet verilmektedir (*toplantılar, araştırmacı günlüğü*).

Dil ve öğrenme kliniği (language and learning clinic): Bu klinikte aile ve öğrencilere yönelik bilimsel dayanaklı eğitimler ve çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Klinik yöneticileriyle yapılan toplantılarda koordinatörler genel süreci şu ifadelerle bildirmişlerdir:

"Bu klinikte, öğrenci ve aile eğitsel ve davranışsal bir değerlendirmeden geçirilmektedir. Bu değerlendirme sonucunda aileye ve öğrenciye yönelik bir hizmet programı çıkarmaktayız" (07/08/2015). Bu hizmetler aşağıdaki hizmetlerden birisi, bazıları ya da hepsi birlikte olabilmektedir:

Klinik-temelli eğitim (clinical-based education): Çocuğa merkezde tam gün ya da belirlenmiş saatlerde erken yoğun davranışsal eğitim hizmeti sunulmaktadır. İki eğitmen, bir danışman ve bir klinik koordinatörü tarafından uygulamalı davranış analizine dayalı program yürütülmektedir. Aile ve çocuğun ihtiyaç ve gelişimi doğrultusunda merkezde diğer hizmetlere ve genel eğitim okuluna kaynaştırma için yönlendirme yapılarak, takipleri merkez tarafından yapılmaktadır. Ayrıca, merkezdeki grup eğitimleri gibi hizmetlere de eş zamanlı yönlendirme gerçekleştirilmektedir. Toplantı notları ve görüşmelerde edinilen bu verilere ek olarak, gerçekleştirilen gözlemlerde de, klinik-temelli eğitimlerde öğrencilerin belirli saatlerde velileri tarafından merkeze getirildiği görülmüştür. Kendilerine uygun olan bireyselleştirilmiş eğitim programları doğrultusunda, belirlenmiş saatlerde bireysel ve grup

eğitimlerine katılan öğrenciler, eğitimleri bittikten sonra velileri tarafından merkezden alınmaktadır.

Ev-temelli eğitim (home-based education): Klinik temelli eğitimle benzer olan bu eğitimde, çocuğa evinde erken yoğun davranışsal eğitim hizmeti sunulmaktadır. İki eğitmen, bir danışman ve bir klinik koordinatörü tarafından uygulamalı davranış analizine dayalı program yürütülen programda gerektiğinde öğrenci diğer hizmetlere yönlendirilip, genel eğitim okulunda kaynaştırma eğitimi almaktadır. Ayrıca, merkezdeki grup eğitimleri gibi hizmetlere de eş zamanlı yönlendirme gerçekleştirilmektedir. Ev-temelli eğitim danışmanlarıyla gerçekleştirilen toplantılara ait notlarda yer alan bazı örnek ifadeler şöyledir:

“Ev-temelli eğitimler klinik-temelli eğitimlerle aynıdır. Ancak, çocuğun evinde gerçekleştirilenden daha fazla doğal öğretim ortamları kullanılmaktadır. Bu da bir avantajdır.”, *“Bu eğitimlerde genellemeye yönelik çalışmalar daha fazla yapılabilmektedir.”*, *“Aile daha fazla eğitime dahil olabilmektedir.”*

Grup eğitimi (group education): Birebir ev ya da klinik temelli eğitime devam eden öğrenciler gelişimleri doğrultusunda merkezdeki grup eğitimlerine alınmaktadır. Aşağıda ifade edildiği üzere, dokümanlar ve görüşmeler sonucundaki verilere göre bu grup eğitimlerinde ağırlıklı olarak sosyal becerilerin, akran ilişkilerinin, oyun becerilerinin ve toplumsal becerilerin gelişimi ve normal eğitim sistemine hazırlık hedeflenmektedir.

“Grup eğitimlerinde dil, sosyal beceriler ve toplumsal beceriler hedeflerimiz”, “öğrencilere düzeylerine göre oyun becerileri kazandırmayı hedefliyoruz. Video ile model olma, akran etkileşimi gibi yöntemler ve doğal öğretim yöntemlerine ağırlık veriyoruz”.

Grup eğitimleri her 3-4 kişilik gruplara çocuk sayısı kadar eğitmen, bir danışman ve bir klinik koordinatörü düşecek şekilde yürütülmektedir.

Toplumsal otizm programı (community autism program): İlk değerlendirme sonrası ailelerin ihtiyaç duydukları konular belirlenerek, aileye yönelik 12 haftalık bir uygulamalı aile eğitim hizmeti sunulmaktadır. Bu programdan sorumlu klinik direktör *“Bu program özellikle yeni tanı almış, otizm hakkında bilgisi çok az olan aileler için oldukça aydınlatıcı ve yol gösterici oluyor. Ayrıca, eğitim için sırada bekleyen ailelere ihtiyaç duydukları konularda temel bilgileri öğretip, sırada bekledikleri sürenin verimli geçmesini sağlıyoruz”* ifadeleriyle programa ilişkin fikirlerini bildirmiştir. Ayrıca, 8 hafta boyunca bir aileyle yürütülen toplumsal otizm programını yürüten eğitim danışmanı; *“bu program ile pek çok aile evde çocuklarıyla nasıl çalışabileceklerini ve çocuklarına nasıl davranmaları gerektiğini öğreniyor. Bu program öğrencilere uzmanlardan eğitim almaya başladıklarında da genelleme çalışmaları için önemli bir destek sağlıyor”* ifadelerini kullanmıştır. Doktorali bir uzman tarafından sunulan eğitimler hem evde hem de merkezde yürütülmektedir. Bu eğitimlerin amacı sadece teorik bilgi kazandırmak değil, dil becerilerinin öğretiminden tuvalet becerilerinin öğretimine kadar pek çok konuda aileye temel düzeyde uygulama becerisi kazandırmaktır. Dolayısıyla ailelere uygulama örnekleri uzman tarafından gösterilmekte, ailenin bu beceriyi uygulayarak ve geribildirimler alarak beceriyi kazanması sağlanmaktadır.

Aile konsültasyonları (parent consultations): Ailelere ihtiyaçları olan belirli konularda uygulamalı eğitimler sunulmaktadır. Ailenin ihtiyacı olan konular belirlenerek sadece o konularda eğitimler sunulmaktadır. Toplumsal otizm programından farklı olarak, bu konsültasyonlarda belirli birkaç konu belirlenerek o konularda detaylı eğitimler sunulmaktadır. Süre ise konuyla ilgili olarak değişebilmektedir (*toplantılar, gözlemler*).

Ağır davranış sorunları kliniği (severe behavior clinic): Bu klinikte klinik koordinatörleri, danışmanlar ve eğitmenler tarafından ağır davranış sorunu olan bireylere davranış değiştirme programı uygulanmaktadır. Program tam gün ya da saatlik olabilmektedir ve aile eğitimlerini de kapsamaktadır. Bu kliniğe başvuran bireyler, davranış sorunlarının azalması ya da tamamen bitmesi durumuna göre diğer hizmetlere yönlendirilmektedirler

(gözlemler, doküman incelemesi). Klinik koordinatörüyle gerçekleştirilen görüşme verilerindeki örnek görüşler şöyledir:

“Bu kliniğe gelen bireyler her yaştan olabilmektedir ve gerçekten oldukça ağır, hem kendilerine hem de etraflarına zarar verici sorunları bulunmaktadır. Öğrenciler tam gün davranışsal eğitim almaktadırlar. Bu eğitimlerde işlevsel değerlendirme ve analiz sonucunda karar verilen uygulamalı davranış analizi yöntemlerine göre süreç takip edilmektedir. Bu bir ekip çalışması olup, aileye de evde neler yapılması gerektiği öğretilmektedir”. Gözlemlerde pek çok ağır davranış sorununa sahip olan ve hem ekibin hem de öğrencinin zarar görmesini engellemek için kafalarına ve vücutlarına koruma kask ve kıyafetleri giydirilmek zorunda kalınan öğrencilerin belirtilen uygulamalı davranış analizi yöntemleriyle bu davranışlarının azaldığı veya ortadan kalktığı görülmüştür. Bu klinikte olumlu sonuçlar alan öğrenciler eğitimlerinin başlanması için süpervizyon desteği ile diğer kliniklere gönderilmektedirler.

Yeme bozuklukları kliniği (pediatric feeding disorders program): Bu klinikte otizmi olan ya da herhangi bir yeme bozukluğu olan çocuklara yönelik tıbbi ve davranışsal programlar birlikte uygulanmaktadır. Bu kliniğe gelen çocuklara haftada her gün, dört saatlik oturumlar uygulanmaktadır. Ayrıca aileye de programın nasıl uygulayacağı uygulamalı olarak öğretilmektedir. Bu klinikte tıp uzmanları, beslenme uzmanları, psikologlar ve davranış analistleri işbirliği içinde çalışmaktadırlar. Klinikte öncelikle sorunun nedeni araştırılmak, ardından uygulamalı davranış analizi yöntemleri temelinde eğitim programı çıkarılmaktadır. Uzmanlar tarafından başlatılan uygulama tek taraflı aynadan aileye izlettirilmekte ve danışman tarafından yöntem hakkında bilgi verilmektedir. Belirli seanslar aile tarafından yürütülmektedir ve aileye uygulamalı eğitim verilmektedir (gözlemler, klinik koordinatörü toplantı).

Araştırma bölümleri (research departments): Her kliniğin koordinatör ve danışmanları çalışma alanlarında uygulamalarıyla eş zamanlı olarak araştırmalarını da gerçekleştirmektedirler. Bu araştırmalarını da her hafta diğer klinik çalışanlarının da katıldığı araştırma toplantılarında paylaşmakta ve birbirlerinden görüş alarak ilerletmektedirler (gözlemler)

Kliniklerde klinik hizmetine göre çalışanların uzmanlıkları değişmekle birlikte, genel olarak psikoloji, psikolojik danışmanlık, özel eğitim alanlarından uzmanlar çoğunluktadır. Bu alanların yanı sıra, sosyal hizmet, sınıf öğretmenliği gibi alanlardan uzmanlar da vardır. Ayrıca, merkezde tıp alanında çalışan uzmanlar (doktor, hemşire, diyetisten, vb.) bulunmaktadır. Klinik koordinatörleri en az doktora derecesine sahip ve belirli bir süre uygulama alanında çalışıp gerekli yeterlilik testlerini geçmiş eğitim veya psikoloji uzmanlarıdır. Danışmanlar doktoralı ve otizm alanında uzman eğitim veya psikoloji uzmanlarıdır. Bu danışmanların belirli bir süre uygulama alanında çalışıp gerekli yeterlilik testlerini geçmesi beklenmektedir. Ayrıca hem danışmanların ve hem de klinik koordinatörlerinin uygulamalı davranış analisti sertifikalarının olması gerekmektedir. Öğrencilerle birebir çalışmaları yürüten eğitimciler üniversite öğrencileri ya da lisans mezunu kişilerdir (tıp, eğitim, sosyal bilimler alanlarında). Bu kişiler ön eğitimlerin ardından, danışmanların günlük ve haftalık olarak verdikleri danışmanlık desteğiyle çalışmaları yürütmektedirler. Ayrıca danışmanlar her hafta bu eğitimcilerle danışmanlık toplantısı yaparak her bir öğrencinin eğitim sürecine ilişkin bilgi alışverişini sağlamaktadır. Bu toplantılarda danışmanlar her bir öğrenciye ilişkin çalışmaların nasıl yürütülmesi gerektiği ve hangi hedeflerin çalışılması gerektiğine, eğitim yöntemlerine ilişkin bilgi de vermektedirler. Bu eğitimcilerin belirli sürelerde iki danışman tarafından değerlendirilerek gerekli ölçütleri sağlamaları beklenmektedir. Danışmanlar ve klinik koordinatörleri de her hafta toplantılar yapmaktadırlar. Bu toplantılarda öğrenciler ve genel işleyiş hakkında bilgi alış veriş sağlanmakta, yaşanan sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri tartışılıp kararlar alınmaktadır.

Ayrıca, bu toplantılarda eğitimlerde kullanılacak yöntemlerle ilgili eğitimlerde yapılmaktadır. Danışmanlar, merkezdeki araştırma vb. gibi sorumluluklarının yanı sıra, yedi ila 10 öğrencinin danışmanlığını yürütmektedirler. Klinik koordinatörleri de en fazla 10 eğitim danışmanına danışmanlık sunmaktadırlar (*dokümanlar, gözlemler ve toplantılar, araştırmacı günlüğü*). Danışmanlar ve koordinatörlerle gerçekleştirilen görüşmelerden alınmış bazı ifadeler şöyledir: “*Düzenli olarak her hafta çocuklar takip edilip eğitimcilerle ilerlemeler ve sorunlar tartışılmaktadır*”, “*Eğitimcilerin yöntemleri doğru uygulayıp uygulamadıkları sürekli kontrol edilmektedir*”, “*Sistematik danışmanlık toplantıları motivasyonu da arttırmaktadır. Ayrıca çalışanların bir araya gelmesi ve sosyal bir ortam oluşması için de önemli.*” Merkezde ayrıca sosyal sorumluluk çalışmalarını çalışanlar ve gönüllü ekipler birlikte yürütmektedir. Bu çalışmalar otizm farkındalık çalışmaları düzenlemek, merkezde özel gün ve haftaları kutlamak, aile dayanışma toplantıları düzenlemek, İngilizce bilmeyen ailelere çevirmenlik hizmeti sağlamak, bağış kampanyaları düzenlemek gibi hizmetleri kapsamaktadır (*gözlemler ve doküman*).

Merkezdeki öğrenci sayısı sadece tanı hizmeti alan, araştırmalara katılan, sırada bekleyenler gibi durumlar göz önüne alındığında oldukça yoğun olmakla birlikte; merkezin genel politikası ve devam eden öğrenci sayısı her bir klinik için 15-35 öğrenci arasında değişmektedir. Her bir klinikteki öğrenci sayısının 35’den fazla olmamasına dikkat edilmektedir.

Üniversite Temelli Bir OSB Merkezinde Kullanılan Bilimsel Dayanaklı Yöntemler

Veriler doğrultusunda merkezde temel olarak bilimsel dayanakları olan yöntemler kullanıldığı ve bu yöntemlerin de uygulamalı davranış analizine (UDA) dayalı olduğu görülmektedir. Bu yöntemler; ayrık denemelerle öğretim, doğal öğretim yöntemleri, akran öğretimi, öykü temelli uygulamalar, etkinlik çizelgeleri, temel tepki öğretimi ve kapsamlı davranışsal uygulamalardır (örneğin erken yoğun davranışsal eğitim). Ayrıca, merkezde umut vaad eden uygulamalar kapsamında bulunan resim değiş-tokuş sistemi (PECS: Picture Exchange Communication System) ile gelişimsel-ilişki temelli uygulamalar da kullanılmaktadır (*gözlemler, toplantılar ve dokümanlar*).

Üniversite Temelli Bir OSB Merkezinde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri

Merkez çalışanlarının eğitim ve uygulama niteliklerinin işe alımlarda önemli bir ölçüt olması, süreç içerisinde sürekli niteliklerin artmasına yönelik eğitim ve değerlendirmelerin yapılması nedeniyle eğitsel ve davranışsal programların yürütülmesinde önemli bir sorunla karşılaşılmamaktadır. “*Burada sürekli bir koordinasyon olduğundan önemli bir sorunla karşılaşılmıyor. Çıkan sorunlara da anında müdahale edilerek büyümesi engelleniyor.*”, “*Oldukça uzman bir kadro söz konusu olduğundan eğitimler ve programlar önemli sorunlar olmadan yürütülmektedir*”(Dil ve öğrenme klinik koordinatörleri toplantı). Merkezde, öğretmenlerin uygulamalarının danışmanlar ve danışmanların uygulamalarının da haftalık olarak danışmanlık süreciyle takip edilmesi de çıkan sorunların hemen çözülmesini ve niteliğin artmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, örneğin öğrencinin davranış sorunlarının ortaya çıkması, öğretmenin beceri öğretiminde yanlış pekiştirme tarifesi kullanması gibi anlık sorunlar çıksa da bunlar danışmanlık toplantılarında çözülmektedir. Merkezde yaşanan temel sorun sırada bekleyen ailelerin çok fazla olması olarak belirtilebilir. Merkez eğitimin niteliğini düşürmemek adına uygun eğitim ekibi kurulmadıkça yeni öğrenci almamaktadır. Ancak bir yandan da ailelerin sırada beklemesi sorununa, toplumsal otizm programı, aile danışmanlıkları, merkezdeki araştırmalara gönüllü katılım, ücretsiz seminerler, gibi çözümler bulunarak, aileler sırada beklerken vakitlerini uygun bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca, merkezde çalışan öğretmenlerin işten ayrılmaları durumunda yaşanan

soruna da merkezdeki her bir çocuklar iki-üç eğitmenin dönüşümlü çalışması sağlanarak çözüm bulunmuştur. Böylece, eğitmenin ayrılması durumunda aynı çocukla çalışan diğer eğitmenler çocuğun programını rahatlıkla yürütebilmektedir. Son olarak merkeze pek çok farklı ülke vatandaşı da başvurmaktadır ve eğitim görmektedir. Bu kişilerin bazılarının İngilizce sorunları bulunmaktadır ve bu da iletişimi ve eğitimi güçleştirmektedir. Bu tür durumlar için de ailelere eyalet tarafından çevirmen atanması sağlanarak sorun çözülmüştür (*araştırmacı günlüğü ve gözlemler*).

Tartışma ve sonuç

OSB alanında üniversite temelli bir eğitim ve araştırma merkezinin işleyiş sürecinin incelendiği bu çalışma, merkezin işleyişi ve sunduğu hizmetler hakkındaki bulguları ortaya koymuştur.

İlk bulgu, merkezde çeşitli klinikler altında OSB tanılı birey ve ailelerine eğitim sunulduğunu ve aynı zamanda bilimsel araştırmalar yürütüldüğünü göstermektedir. Ayrıca, merkeze devam eden OSB'li bireylerin genel eğitim okullarında kaynaştırma eğitimleriyle ilişkili sistematik çalışmalar da yürütülmektedir. Alanyazında da özellikle üniversite temelli merkezler de bu tür çalışmaların yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Marder ve deBettencourt, 2012; Scheuermann ve diğerleri, 2003). Merkezdeki kliniklerde, konusunda uzman olan koordinatörler, danışmanlar ve eğitmenler çalışmaktadırlar. Bu kişiler birbirleriyle sistematik olarak danışma toplantısı yaparak ve sürekli eğitim ve değerlendirmelere tabi tutularak nitelikli bir eğitimin en önemli adımını birlikte gerçekleştirmektedirler. Nitekim alanyazında da OSB alanında nitelikli eğitimlerin sürmesi için uzmanlar arası işbirliğinin, çalışanların sistematik olarak danışmanlık toplantıları yapmalarının, geribildirim toplantıları yapılmasının ve hizmet-içi eğitimler düzenlenmesinin önemi belirtilmektedir (Billingsley, 2004; Ergenekon, 2005, 2009; Mehrenberg, 2013).

Ayrıca kliniklerde tıp ve diğer alanlardan (dil ve konuşma terapisti, diyetisyen, vb.) uzmanlarda birbirleriyle sürekli iletişim kurarak ve gerçekleştirdikleri uygulamaları paylaşarak çalışmaktadır. Her çalışma kliniklerdeki uzmanların gerektiğinde görebileceği bilgisayar ağına işlenmektedir. Böylece, merkezde tüm hizmetler ve hizmet sunanlar arasında eşgüdüm ve nitelik birliği sağlanmaktadır. Ayrıca, her klinik ailelerle işbirliği içinde çalışmalarını yürütmektedir. Nitekim, alanyazında da uzmanlar arası ve uzman-aile arası işbirliğinin nitelikli eğitimdeki önemi vurgulanmaktadır. Bu tür işbirliklerinin öğrencilerin gelişimindeki önemli rolü araştırmalarda bildirilmektedir (Ergenekon, 2009; Kırcaali-İftar, 2007; Scheuermann ve diğerleri, 2003).

İkinci bulgu bu tür bir merkezde, ağırlıklı olarak UDA temelinde bilimsel dayanaklı yöntemlerin kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca, umut vadeden yöntemler de söz konusudur. Pekçoğu UDA'ya dayalı olan bilimsel dayanaklı uygulamalar, OSB'li bireyler üzerindeki olumlu etkileri araştırmalarca gösterilmiş eğitsel yöntemlerdir. Ayrıca bilimsel dayanaklı yöntemlerle olumlu bir gelişmenin görülmediği bireylerde umut vaat eden uygulamalara da başvurulabilmektedir (NAC: National Autism Center, 2009, 2015). Bu bağlamda, bu merkezin özellikle UDA'ya dayalı bilimsel dayanaklı yöntemleri ve umut vadeden uygulamaları kullanmaları, merkeze devam eden çocukların gelişimleri için önemli bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Son bulgu ise bu merkezde belirgin bir sorun yaşanmadığı ve çıkan sorunlara çabuk ve etkin çözümlerin bulunduğunu göstermektedir. Bunun gerekçesi alanyazında da vurgulandığı üzere, özel eğitim hizmetlerinin uygun bir şekilde yürütülmesinde; merkez çalışanlarının mesleki yeterliklerinin gelişmiş olması, işbirlikli bir çalışmanın varlığı, tüm uygulamaların bir üst birim tarafından haftalık danışmanlık süreciyle takip edilmesi ve yaşanan sorunlara uygun çözümlerin üretilmesi ile bilimsel dayanaklı yöntemlerin kullanılması olabilir (Billingsley,

2004; Major, 2012). Bu bulgu, merkezdeki OSB tanılı bireylerin de gelişimlerinin üst düzeyde artırılabilirliğini düşündürmektedir. Çünkü, OSB alanında çalışan uzmanların niteliklerinin artması, uygun bir özel eğitim hizmetinin yürütülmesi, verilen eğitimi olumlu yönde etkileyerek, OSB’li bireylerde öğrencilerde önemli gelişmelerin olmasına neden olmaktadır (Kaff, 2004).

Sonuç olarak bu çalışma üniversite temelli bir otizm araştırma ve uygulama merkezindeki sürecin nasıl olması ve yürütülmesi gerektiğine ilişkin bilgileri sunmaktadır. Bulgulara dayalı olarak bu tür bir süreçte, mesleki yeterlikleri gelişmiş nitelikli uzmanlar, danışmanlık süreci, uzman eğitimi, işbirlikli çalışma ve aile ile işbirliği özellikle göze çarpan konulardır. Ayrıca bilimsel dayanaklı yöntemlerin kullanılması, araştırmaların yapılması, merkezde OSB alanında standartlaştırılmış bir programının uygulanması göze çarpan diğer önemli bulgulardır.

Bu çalışmanın bulguları Türkiye’de üniversite temelli OSB merkezlerinin ve genel olarak OSB alanındaki eğitimlerin ve eğitimci yetiştirme programlarının nasıl olması gerektiği yönünde yol gösterici bir kaynak niteliği taşıyabilir. Ancak her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da çeşitli sınırlılıklar söz konusudur. Araştırma sadece çalışma ziyaretinin gerçekleştiği merkez ve bu merkezdeki belirli sayıda katılımcı ile sınırlıdır. Ayrıca araştırmada nicel veriler toplanmamıştır.

Araştırmanın bulguları doğrultusunda uygulama alanına ilişkin öneriler ise şöyledir: (a) üniversite-temelli otizm merkezleri yaygınlaştırılabilir ve içerikleri bu araştırmadaki örnek merkez gibi disiplinlerarası çalışmayı geliştirici nitelikte olabilir, (b) OSB alanında bilimsel dayanaklı uygulamaların yaygınlaştırılmasına yönelik üniversite temelli çalışmalar artırılabilir. İleride gerçekleştirilebilecek araştırmalara yönelik öneriler ise şöyle sıralanabilir: (a) farklı örneklem üzerinde araştırmalar gerçekleştirilebilir, (b) nicel araştırma yöntemlerine dayalı araştırmalar yürütülebilir, (c) kültürlerarası karşılaştırmalı araştırmalar gerçekleştirilebilir, (d) bu tür bir merkez açılarak, bu merkezin işleyişinin geliştirilmesine yönelik eylem araştırması yürütülebilir.

Kaynakça

- American Psychiatric Association (2013) *Fifth Edition of the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. <<http://www.dsm5.org>> Erişim tarihi: 10.09.2013.
- Armstrong, S. L., Davis, H. S. ve Paulson, E. J. (2011). The subjectivity problem: Improving triangulation approaches in metaphor analysis studies. *International Journal of Qualitative Methods*, 10 (2), 151-163.
- Barnhill, G. P., Polloway, E. A. ve Sumutka, B. M. (2011). A survey of personel preparation practices in autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 26 (2), 75-86. doi: 10.1177/1088357610378292.
- Baxter, P. ve Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researcher. *The Qualitative Report*, 13 (4), 544-559.
- Billingsley, B. S. (2004). Special education teacher retention and attrition: A critical analysis of the research literature. *The Journal of Special Education*, 38 (1), 39-55.
- Bogdan, C. R. ve Biklen, K. S. (1998). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. Boston: Allyn and Bacon, Inc.
- Brantlinger, E., Jimenez, R., Klingner, J., Pugach, M. ve Richardson, V. (2005). Qualitative studies in special education. *Exceptional Children*, 71 (2), 195-207.
- Constable, S., Grosi, B., Moniz, A. ve Ryan, L. (2013). Meeting the common core standards for students with autism: The challenge for educators. *Teaching Exceptional Children*, 45 (3), 6-13.
- Ergenekon, Y. (2009). Özel eğitim öğretmenlerine mesleklerinin ilk yılında sağlanan destekler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42 (1), 215-239
- Ergenekon, Y. (2005). *İşe yeni başlayan zihin özürlüler öğretmenlerinin mesleki sorunlarının belirlenmesi ve bu sorunları gidermeye yönelik önerilerin geliştirilmesi* (No.1622). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaff, M. S. (2004). Multitasking is multitasking: Why special educators are leaving the field. *Preventing School Failure*, 40 (2), 10-17.
- Kırcaali-İftar, G. (2007). *Otizm spektrum bozukluğu (Autism spectrum disorder)*. İstanbul: Daktylos Yayınları.
- Lovaas, O. I. (2003). *Teaching individuals with developmentay delays: Basic intervention techniques*. Austin, Texas: Pro-Ed.
- Major, A. E. (2012). Job design for special education teachers. *Current Issues in Education*, 15 (2), 1-8.
- Marder, T. J. ve deBettencourt, L. U. (2012). Using a hybrid model to prepare special educators to teach students identified with ASD. *Rural Special Education Quarterly*, 31 (3), 12-19.
- Mehrenberg, R. L. (2013). Red tape and green teachers: The impact of paper work on novice special education teachers. *International Journal of Special Education*, 28 (1), 1-9.
- Scheuermann, B., Webber, J., Boutot, E. A. ve Goodwin, M. (2003). Problems with personel preparation in autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 18 (3), 197-206.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yazar Notu

Bu alışma Sakarya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü Yurtdışı Araştırma Faaliyetlerini Destekleme Programı tarafından desteklenmiş bir çalışmadır.

Bu alıřma III. International Conference The West Of The East, The East Of The West (2018) kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur.